

"בית שמאי ובית הלל"**חלק א: מקורות [הבסיס]**

עירובין ו ב, וראה שם עוד : ...והא תניא לעולם הלכה כבית הלל, והרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה, כדברי בית הלל עושה, מקולי בית שמאי ומקולי בית הלל, רשע, מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל, עליו הכתוב אומר הכסיל בחשך הולך, **אלא אי כבית שמאי כקוליהון וכחומריהון, אי כבית הלל כקוליהון וכחומריהון**

עירובין יג ב : א"ר אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו, **יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלקים חיים, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותנו, מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן, כאותה ששנינו, מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין, אמרו בית הלל לבית שמאי לא כך היה מעשה, שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את ר' יוחנן בן החורנית ומצאוהו יושב ראשו רובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית... ללמדך שכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו, וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו... תנו רבנן שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו.**

חלק ב: פרשנים**אבות דר' נתן:**

פרק ב ט : והעמידו תלמידים הרבה, שבית שמאי אומרים אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר, **ובית הלל אומרים לכל אדם ישנה שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונקרבו לתלמוד תורה ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים.**

רבינו יונה:

אבות ה יז : איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמאי, ואף על פי שבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה, סיעתא דשמיא היא, **שלא נחלקו לגודל מעלתן, אלא להוציא דבר לאמתו ולהעמיד הדברים על בוריין, שנמצאו שניהם מתכוונין לדבר אחד לעבודתו של מקום.**

[שם משמואל:

בראשית תרע"ב : ובזה נבוא לביאור פלוגתת בית שמאי ובית הלל, **דבית שמאי סברי שמים קדמו לארץ, היינו שהשכל ינהיג את הלב**, [ומצד התבוננות השכל יבוא לאהבה ויראה שהן בלב כמו שכתב הרמב"ם... וכן שורת הדין נותנת שזיכוך הלב יבוא רק מפאת השכל]. **ובית הלל שמדתם מדת החסד כנ"ל אמרו ארץ קדמה, היינו שהשי"ת בחסדו הגדול משפיע רוח טהרה בלב איש ישראל עוד טרם יבוא לבחינת השכל**, וכמו שהיה במצרים שהוציאם השי"ת בחסדו הגדול והקדים להם רוח טהרה עוד טרם הבינו מצד השכל...]

חלק ג: מאמרים

מאמר א:

מחלוקת טובה או רעה

המשנה במסכת אבות (פ"ה מי"ז) אומרת:

כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים. **איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמאי**. ושאינה לשם שמים, זו מחלוקת קרח וכל עדתו.

מחלוקת קרח ועדתו היא בוודאי מחלוקת שליליתאולם, מדברי המשנה ניתן לראות שמחלוקת הלל ושמאי היא מחלוקת חיובית. מדוע? ניתן לבאר בכמה צורות, ונסתפק כאן באחת מהן.

הגמרא בעירובין (יג ע"ב) אומרת:

אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי א-להים חיים הן, והלכה כבית הלל. וכי מאחר שאלו ואלו דברי א-להים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן.

ואם כך, הייתה מחלוקת האם יש לפסוק כדעת בית הלל או כדעת בית שמאי. לאחר שלוש שנים יצאה בת קול והכריזה שהלכה כבית הלל. הנימוק: **בית הלל הם ענוותנים, נוחים ועלובים**. לכאורה דבר זה קשה: **האם ניתן לוותר על האמת בגלל הענוותנות? כיצד זה קשור לפסיקת הלכה?**

מהו הצד החיובי במחלוקת?

הרב קוק (עולת ראייה, א' עמ' של) ביאר **שעל ידיו כל הצדדים שבמחלוקת מתרבה השלמות בעולם**. כך הוא הסביר את הביטוי "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם" – מרבים שלמות

בעולם. אדם אומר דעה אחת, וחברו אומר דעה הפוכה. על שניהם לשמוח לא רק בזכות דעתם האישית אלא גם בגלל שיש דעה המתנגדת להם.

יש כאן משהו כמעט בלתי אפשרי: להאמין בדרך שלך, לברר אותה ואף להילחם עליה, אך לשמוח בכך שיש דעה הפוכה משלך. לשמוח בכך שיש דעות אחרות ואף הפוכות, כי רק כך מתקרבים לשורש האחדותי של הקב"ה, המחבר את הכל. זהו קילוסו של מלך, שמחבר את כל ההפכים, ורק בבירור כל הצדדים וכל ההפכים מתגלה מלכותו של המלך.

כעת ניתן להבין מדוע הלכה כבית הלל. נדייק בדברי הגמרא: הגמרא אינה מסתפקת בכך שבית הלל היו ענווים. היא כותבת: "מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן".

הענווה של בית הלל גורמת לכך שהם מביאים את דברי בית שמאי, ואף מקדימים את דברי בית שמאי לדבריהם. בית הלל מבינים שיש משמעות לדברי בית שמאי. אין כאן רק ויכוח הלכתי רגיל, אלא ויכוח מהותי: בית הלל מבינים שצריך להבין ולראות את שתי השיטות כדי להגיע להלכה; בית הלל מבינים שצריך להבין גם את דעת בית שמאי כדי לפסוק את ההלכה (ע"פ מו"ח הרב בלומנצויג). לכן הלכה כבית הלל. הלכה כבית הלל המנסים לאחד את ההפכים – הנלחמים על דעתם, אך מבינים את החשיבות בדעה הפוכה. בדרך זו מגיעים להבנת אחדות העולם, ובדרך זו מגיעים באופן שלם יותר לאמת ההלכתית.

מאמר ב:

לימוד בעיון: מלחמת ב"ש וב"ה

התוספתא מספרת על מעשה שזעזע את עם ישראל, והיה קשה כיום שנעשה בו העגל; וזו לשונה (שבת, א, טז):

"אלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיהו בן גרון כשעלו לבקרו, נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל, שמונה עשרה דבר גזרו בו ביום, והיה אותו היום קשה להם לישראל כיום שנעשה בו העגל".

הירושלמי מביא את התוספתא, ומביא ברייתות אחרות שמספרות על האירוע החמור הזה:

"... תנא רבי יהושע אונייא: 'תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל'. תני: 'ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים'. תני: 'שמונה עשר דבר גזרו ובשמונה עשרה רבו ובשמונה עשרה נחלקו'."

גם הבבלי מביא פרטים נוספים על האירוע החמור (שבת דף יז, א):

"נעצו חרב בבית המדרש, אמרו: הנכנס יכנס והיוצא אל יצא. ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים, והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל."

הקשיים שבפרטי הארוע

האירוע המתואר כאן הוא תמונה ביותר. הגאון הרב אפרים גרינבלאט שליט"א שאל בזמנו את הגאון הרב משה פיינשטיין זצ"ל היאך הותר לבית שמאי לנעוץ חרב בבית המדרש, ואילו הגאון הרב משה פיינשטיין זצ"ל הקשה על הפרטים הנוספים שמתוארים שם, וזו לשונו (שו"ת אגרות משה חלק או"ח ה סימן כ):

"הא ד"נעצו חרב בבית המדרש" תמונה מה היו יכולין לעשות בהחרב? וכי איכא (יש) חיוב מיתה על מי שאינו רוצה לומר דעתו באיזה הוראה?! ...

[וראיתי ב"קרבו העדה" לפי פירושו בירושלמי ... שרק מחמת שבית הלל שמעו לאלו מבית שמאי שאמרו להם שלא יעלו, לכן לא הרגו. אבל אם לא היו רוצים אנשי בית הלל לשמוע להם, היו הורגין אותן. - שזה וודאי הא אסור!! וחייבין מיתה אם היו הורגין בהם?! ...]

ולכן דברי הירושלמי צריך עיון גדול. ולשון גמרא דידן צריך לפרש שהנעיצת חרב היה רק להודיע חומר הדבר לברר הלכה, ..."

הגאון הרב משה פיינשטיין מיישב בדוחק את דברי הבבלי, ואלו את דברי הירושלמי הוא מותיר ב"צריך עיון גדול. והדברים המזעזעים נותרו קשים ותמוהים.

שיטת הרמב"ם בפרוש המשניות

כאשר אנו מעיינים בדברי הרמב"ם בפרשיה המופלאה זו אנו מקבלים תמונה אחרת של מה שארע שם. וזו לשונו בפירוש המשנה (שבת א, ג):

"נזדמן שם קיבוץ גדול מתלמידי שמאי והלל, ולא נשאר באותו הדור מי שראוי להוראה שלא נמצא שם; ונמנו, והיו בית שמאי יותר, ונאמר אחרי רבים להטות כמו שביארנו כלל זה בהקדמת חבורנו זה. ובית שמאי כולם הסכימו על אלו השמונה עשר גזירות באותו היום והוחלט כך, וגזרו שמונה עשר דבר. והושוו בית שמאי ובית הלל באותו יום בשמונה עשר הלכות ולא נפלה ביניהם מחלוקת אפילו באחת מהן. ונחלקו בשמונה עשר הלכות ולא נמנו בהן כדי שידעו לאן נוטה הרוב, שמא בית הלל רוב, לפי שאפשר שתלמיד מתלמידי בית שמאי יסבור כבית הלל או מתלמידי בית הלל יסבור כבית שמאי."

[הרמב"ם מלמדנו שההלכות שהיו לגביהן מחלוקות פנימיות - הן בתוך בית שמאי והן בתוך בית הלל - לא הועמדו למנין. ולגבי שמונה עשר הדברים שגזרו - יתכן וגם רוב תלמידי בית הלל הסכימו עם הגזירה. אולם מכיוון שבית שמאי היו מרובים וכבר מלכתחילה הם הסכימו כולם לאותה דעה - לא היה צורך למנות כמה מקרב תלמידי בית הלל הסכימו עימם.] ומדברי הרמב"ם עולה שהאירוע הקשה והאלים שמתואר בתוספתא ובירושלמי ובבבלי - לא התרחש מעולם!!

וצריך להבין מדוע בחר הרמב"ם להתעלם מדברי התוספתא והירושלמי והבבלי?

במאמרים הקודמים בסדרת "ארץ אגדה" התבאר, שלשיטת הרמב"ם כאשר אנו מוצאים אירועים קשים שמסופרים על חז"ל, וחז"ל "מתעלמים" מן הקושי שבמעשים האלו, זו דרכם של חז"ל לרמוז לנו שמדובר ב"מעשה" סמלי.

המספר שבולט באירוע הוא המספר שמונה עשרה - "שמונה עשר דבר גזרו ובשמונה עשרה רבו ובשמונה עשרה נחלקו." כאשר הרמב"ם מביא את האמרה הזו הוא מבאר אותה לפי מסורת קדומה, והוא מונה בתוך שמונה עשרה ההלכות שבית הלל ובית שמאי הושוו בהן גם דיני תורה מוסכמים כמו הוצאה מרשות לרשות. והדבר מפליא מדוע קוראים לדיני התורה המוסכמים האלו - הלכות - כנוי שמתאים לדינים שאינם מפורשים בתורה. אולם מכיוון שהמספר "שמונה עשרה" הוא עיקר המעשה, הדבר מובן. כדי להגיע למספר הזה כוללים בתוכו גם דינים שבית הלל ובית שמאי לא נחלקו בהם מעולם.

מה מסמל המספר "שמונה עשרה"?

שמונה עשר דברים

בספר מלכים (א ז, כא) מסופר ששלמה המלך הקים שני עמודים לאולם שבבית המקדש, והוא קרא את העמוד הימני בשם "זָכִינ" ואת העמוד השמאלי הוא קרא בשם "בַּעֲזָי". ונאמר עליהם (שם, טו):

"וַיִּצַר אֶת שְׁנֵי הָעֲמוּדִים נְחֹשֶׁת, שְׁמֹנֶה עָשָׂר אַמָּה קוֹמַת הָעֲמוּד הָאֶחָד, וְחוּט שְׁתֵּים עָשָׂר אַמָּה יָסַב אֶת הָעֲמוּד הַשֵּׁנִי".

העמודים היו זהים, אך לעמוד הימני מיוחס הקו הישר והניצב ("קומה") והמספר "שמונה עשרה"; ואילו לעמוד השמאלי מיוחס הקו העגול ("יסוב") והמספר "שתים עשרה". בספרי הקבלה מבואר שלכל אחד מהקווים האלו יש משמעות שונה. וכך מבואר בספר מבוא לחכמת הקבלה מאת הר"ג המקובל שמואל טולידנו (חלק א, שער ג, פרק ד):

" עיגולים ויושר : ... ובליקוטיו שבסוף ספד"צ, ל"ח ב', ביאר הגר"א ז"ל שההבדל בין שתי בחינות אלו הוא : כי ספירות דעיגולים רומזות אל הנהגתו ית' הכללית, וספירות דיושר אל הנהגתו הפרטית. הראשונה הנהגה הכללית, היא הנהגת הטבע... ובחינת היושר היא הבחינה התכליתית בשביל הבחירה והעבודה, ... אשר מטעם זה העיגולים נמשכים אחר היושר, כי גם הטבע תלוי ועומד על פי הנהגת היושר המסודרת לפי עבודת בני אדם. ... כי לאומות העולם אשר לא ניתן להם תורה ומצוות, קיומם בסוד העיגולים, בחינת הטבע, ... והיא בחינה מאד חיצונית. ... ועיין כל זה באריכות בספר פתחי שערים נתיב עיגולים ויושר :

הקו הישר מסמל את התורה והמצוות, ולעומת זאת הקו העגול מסמל את העיסוק בעולם הגשמי. אגדות חז"ל רבות דנות במתח שקיים בין העיסוק בענייני "הקו הישר" לבין העיסוק בענייני "הקו העגול". במאמר "המעגל של חו"י" התבאר שגם המשנה שמספרת על חו"י המְעַגֵּל שסובב עצמו ב"עיגול", ועל הצפה של מי גשמים שלא תיתכן בירושלים ההררית היא משל שדן במתח הזה. ובמעשה ההוא חו"י "מוכיח" לציבור שגאולתם של ישראל תגיע דרך העוסקים ב"מעגל" ולא דרך העוסקים ב"ישר" (ב"תורה" וב"תפילה" שנקראות באגדות אחרות "ירושלים" של מעלה).

חו"י משלבים במשנה דברי הלכה עם דברי אגדה, ולדעת הרמב"ם ה"מלחמה" שהיתה בין בית שמאי לבין בית הלל אף הוא משל שדן במתח הזה. וגם המשל הזה מרמז ש"גזרו" שגאולתם של ישראל תגיע דרך העמוד "העגול" ולא דרך העמוד "הישר". ולכן חז"ל מרמזים כאן ש"גזרו" שצריך לעזוב את ה"שמונה עשרה", כלומר שהגיעה העת שבה צריך לעזוב את בית המדרש ולצאת ולעסוק בענייני עולם המעשה, שהם העניינים שקשורים לעמוד השמאלי "העגול". העמוד של "השמונה עשרה", הוא העמוד הימני שקשור ל"קו הישר" של התורה והתפילה, עמוד זה נקרא "זָכִינ" מפני שהוא מכין מבחינה רוחנית את מה שיתגלה בעולם הזה. העמוד השמאלי נקרא "בועז" מלשון "עוז", מפני שהוא מסמל את העוז והגבורה שנדרשים כדי לעסוק בעולם הגשמי בלא לפול מבחינה רוחנית.

כיום שנעשה בו העגל

התוספתא מדגישה את המהלך הזה כאשר מצד אחד היא פותחת ב"שמונה עשרה דבר גזרו בו ביום", ומצד שני היא מסיימת ב"והיה אותו היום קשה להם לישראל כיום שנעשה בו העגל". ה"עגל" וה"עגול" באים מהשורש עגל. התוספתא מרמזת שגזרו לעזוב את בית המדרש, שהוא העמוד הימני של ה"קומה" שקשור ל"שמונה עשרה", וגזרו להידבק בעמל המלאכות שהוא העמוד השמאלי של ה"סבוב" וה"עגל" שקשורים

ל"שתיים עשרה". וגזרת ההיצמדות לעמוד השמאלי ה"עגול" - היתה קשה לישראל כיום שנעשה בו ה"עגל".

גם ר' יהודה מסביר במדרש רבה (שמות רבה מג, ו) ששיקר חטא העגל היה שבני ישראל עזבו את העמוד הימיני של התורה, ועברו לעמוד השמאלי (העגול) של ההשתדלות בעולם הטבע:

"מהו 'למה ה' יְחַרָה אֶפְדָּ בְעַמּוֹד? ... ר' יהודה אומר למה הדבר דומה, למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו, הלך אותו בן בית והלוח לבני אדם על ידי עֲרָבִים. הלוח לזה חמישים זהובים ולזה מאה ולזה מאתיים, ברחו הלוחים. אחר זמן שמע המלך ורע לו, אמר לו: 'השלטתיך על שלי אלא לאבדך?!' אמר לו בן בית: 'אני הלוחי ובאחריותי הם לשלם, אני מעמידך על הכל, הרי פלוני עָרַב יש בידו מאה זהובים וביד פלוני חמישים'. כך אמר משה להקב"ה: למה אתה כועס, לא בשביל תורתך? באחריותי היא שאני וְחֲבָרֵי נַקִּיִּים אותה אהרן ובניו יקיימוה, יהושע וכלב יקיימוה, יאיר ומכיר יקיימוה, הצדיקים יקיימוה, ואני אקיימנה, הֲיִי - 'למה ה' יְחַרָה אֶפְדָּ בְעַמּוֹד?'"

לדעת רבי יהודה בני ישראל לא חטאו ב"עגל" בחטא עבודה זרה כפשוטו, אלא שהם לא רצו לעסוק בתורה שקיבלו בסיני. לעם ישראל נפתח "חלון הזדמנויות" וניתנה להם האפשרות להיות "ממלכת פְּהָנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ"; אולם הם העדיפו לעסוק בהשתדלות בעולם הטבע - העולם ה"עגול". מי שחטא בעבודה זרה ממש היו ה"עֲרָבִים רַבִּים", שהם העמים הזרים שיצאו יחד עם בני ישראל ממצרים. אולם בני ישראל "חטאו" בחטא עדין יותר, חטא מאיסת הביטחון בעבודת התורה ותליית ביטחונם בעבודת המלאכות.

אמנם, עמל המלאכות אינו עבודה זרה ופעמים שהוא מצוה, אך מכיוון שבני ישראל רצו לעבור אליו שלא בקדושה, כלומר שלא מתוך תליית ביטחונם בבורא העולם, אלא מתוך תליית ביטחונם ב"כוחי ועוצם ידי" הוא נחשב לסוג של עבודה זרה. וידועים דברי האבן עזרא (שם) שעם ישראל לא חטא בעבודה זרה ממש:

"ואהרן בנה המזבח לשם, והעלו עולות לשם. רק נעשה שלא כהוגן, והטעם - בלא קדושה! והיה בישראל שחשב שהוא עבודה זרה. וזה טעם 'אַלְהָא-לְהִידָּ' -] כי כן דרך הכתוב. הלא תראה כי עכן בן זרח חטא לבדו, והכתוב אמר 'חֲטָא יִשְׂרָאֵל' (יהושע ז, יא). והמבין סוד מלאכת שמים ידע למה צורת עגל."]

שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ ... וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו

שיטתו של ר' יהודה במדרש רבה, שעם ישראל לא חטא בעבודה זרה אלא בחטא מאיסת עמל התורה ותליית ביטחונם ב"כוחי ועוצם ידי", טעונה ברור; שהרי התורה מתארת שבני לוי הרגו את החוטאים (שמות לב, כו - לה):

"וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לְהִ' אֵלָי וַיִּאֲסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי: וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לְשַׁעַר בְּמַחֲנֶה וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת קָרְבוֹ: וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי לֵוִי כַדְבָר מֹשֶׁה וַיַּפֵּל מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כֶּשֶׁלֶשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלֵּאָו יָדְכֶם הַיּוֹם לְהִ' כִּי אִישׁ בָּבְנוּ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה: ... וַיִּגַּף ה' אֶת הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱהָרֹן:"

מפשטות הכתוב עולה שבני לוי פגעו לא רק ב"ערב רב", אלא גם "אִישׁ בָּבְנוּ וּבְאָחִיו". ולפי שיטת ר' יהודה שבני ישראל לא חטאו בעבודה זרה ממש, מדוע בני לוי פגעו בהם.

כדי לענות על הקושי שעולה מן הקרב שמתואר בתורה, צריך לענות על קושי במדרש נוסף, וזו לשון המדרש בויקרא רבה (ד, א):

"ר' יהושע אומר 'מקום המִשְׁפָּט - שְׁמֵהּ הַרְשָׁעִי? (קהלת ג, טז). מקום שנעשה מדת הדין במעשה העגל דכתיב 'עָבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשְׁעַר לְשַׁעַר בְּמַחְנֶה [וְהָרְגוּ]' - שם 'וַיִּגַּף ה' אֶת הָעָם'! ורוח הקדש צווחת ואומרת 'ומקום הַצִּדֵק - שְׁמֵהּ הַרְשָׁעִי! (קהלת, שם). מקום שהצדקתים וקראתים אֶלֶהוּת, שנאמר 'אֲנִי אֶמְרָתִי אֶלֶהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֲלִיּוֹן כְּלֶכֶם' (תהלים פב, ו), 'שְׁמֵהּ הַרְשָׁעִי' - שמה הרשיעו ועשו את העגל והשתחוו לו.

ר' יהושע סבור שהחוטאים שנהרגו בחרב בני לוי חזרו ונענשו, והם הוכו אחר כך במגפה בידי הקב"ה; ולכן הוא תמה - מדוע לענוש אותם בעונש כפול. והוא עונה על תמיהתו ומסביר שהעונש הכפול ראוי להם. אלא שתשובתו אינה ברורה דיה; שהרי כיצד אפשר להעניש במגיפה אדם שכבר הומת קודם לכן בחרב?!

ונראים הדברים, שר' יהושע סבור שבני לוי לא "נהרגו" ממש את החוטאים. לדעתו, כוונת משה רבנו היתה שבני לוי יתייחסו אל מי שתלו את ביטחונם ב"כוחי ועוצם ידי" כאל "הרוגים"!! בספר תהילים (מה, ד-ה) מופיע מזמור תהילה לתלמיד חכם: "חָגוּר חֲרָבָה עַל יָרֵךְ גִּבּוֹר הוֹדָךְ וְהִדְרָךְ: וְהִדְרָךְ צָלַח רָכַב עַל דָּבָר אֲמָת וְעִנְיָה צִדְקָה וְתוֹרָה נֹרְאוֹת מִיָּדָה: ". לדעת ר' יהושע החרב המוזכרת בתהילים אינה חרב גשמית - אלא חרב רוחנית. ואף החרב המוזכרת כאן אצל בני לוי היא חרב רוחנית. בני לוי התבקשו לחגור את ה"חרב הרוחנית" ולהתייחס אל מי שלא חוגר אותה כאל "הרוגים"!!

ור' יהושע תמה, מכיוון שהקב"ה ברא את עולמו באופן שיש בו מקום להשתדלות בדרכי הטבע, מדוע גם הקב"ה התייחס אל מי שבחר באורח החיים הזה כאל "מתים במגיפה". והאם אין די בכך שבני לוי מתייחסים אליהם כאל "הרוגים".

ואמנם בהמשך הפרשה מתברר שהקב"ה מתייחס גם אל מי שבחר בחרב הגשמית כאל צדיקים, וכאל "לוויים בני משה"; וראה במאמר "בני משה שמעבר לסמבטיון".

סיוע להבנה שבני ישראל לא "נהרגו" ממש ולא "מתו במגיפה" ממש, נמצא בגליון "החברותא" (פרשת יתרו תשסז גליון 297):

"שיחת הרא"ש (ר' אשר פרוינד) זיע"א פ"ר ויצא תשל"ג נמסר ע"י רג"א.

האדם אינו יכול להגיע אל מציאות ה' אלא כשמתקיים אצלו דבר הדומה לזה שאמרו חז"ל (פסחים מב): 'אֲמַלְאָה הַחֲרָבָה', אם מלאה צור (אדום) חרבה ירושלים ואם מלאה ירושלים חרבה צור. כלומר כשהטבע שליט אין למלכות דקדושה שליטה, כי אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד. ... משה רבנו ... עבד את שלמות בחינת אדם שלפני חטא עץ הדעת, ע"י העבודה הגיע לשלמות כזו כמותו בתוך כלל ישראל, ואילו לא משה רבנו, לא היה יוצא דור כזה. מאידך כשמשה רבינו נעלם מהם יצא מהם העגל. הרא"ש הבהיר לא שעשו את העגל ממש, רק היות ובטל רוח משה רבינו, ובני ישראל זרקו זאת הבקשה ('קום עשה לנו אלהים') לאש, יצא עגל. ומה גרם העגל? זה שאיבדו את רוח משה רבינו נתפס בהם מלאך המות והוא העגל".

והיו "הורגין" בתלמידי בית הלל

וכאן המקום לברר. שלמה המלך התקין במקדש את העמוד "בועז" שמסמל את הצד ה"עגול", האם שלמה חזר לחטוא בחטא ה"עגל"? ושאלה דומה יש לשאול על בית שמאי. לפי מה שהתבאר לפני כן, בית שמאי חזרו שצריך לעזוב את בית המדרש ולצאת ולעמול במלאכות, האם בית שמאי חזרו לחטוא ב"עגל"?

ודאי שלא. שלמה המלך לימדנו ששני העמודים, העמוד ה"ישר" והעמוד ה"עגול", שניהם נצרכים לעם ישראל. אלא שצריך לעסוק בשניהם מתוך קדושה ומתוך הכנעה לרצון הבורא. ושלמה המלך לימדנו

(קהלת ג, א-ה): "לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים... עת לחבוק ועת לרחוק מחבק". "עת" לחבוק את העמוד הימני הישר, אך יש "עת" לרחוק מחבק אותו; עת שבה צריך לחבוק את העמוד השמאלי העגול.

לדעת בית שמאי אחרי שבני ישראל דחו את הצעת הקב"ה להיות "ממלכת כהנים", נגזר עליהם שגאולתם תגיע בדרך הטבע - דרך העמוד העגול של המלאכות. ולפי הבנתם הגיעה בתקופתם שעה מתאימה להביא את גאולתם של ישראל. **ולכן הם "גזרו" שצריך לעזוב את בית המדרש וללכת ולסייע למי שעוסקים במלאכות בעמוד העגול.** וכן מצאנו שמסופר על משה רבינו עצמו, (משנת רבי אליעזר פרשה י עמוד 183):

"גדולה היא הענוה, שבה נתגדל משה רבינו, שנאמר 'וְהָאִישׁ מִשֶּׁה עָנִיו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם'. מה ת"ל 'מִכָּל הָאָדָם'? אלו בני אדם עשויין שלש כתות: מהן בגדולת שמים, ומהן בגדולת המלכות, ומהן הדיוטות. ומשה רבינו ראה עצמו בשלשתן, ובשלשתן היה עניו. בתחלה היה בגדולת המלכות, שהיה כבן בתו שלפרעה, ולא הניח עֲנִיּוֹתָנוּתוֹ, שנאמר 'וַיִּגְדַּל מִשֶּׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיֵּרָא... מהו וַיֵּרָא בְּסִבְלוֹתָם? מלמד שהיה נושא עמהן בסבלותם. אמר, כדי שלא אוציא עצמי מצער הצבור."

לשיטת בית שמאי הגיעה באותה העת תקופה שגם אלו שנמצאים "בגדולת שמים", בבית המדרש, צריכים להשתתף בצער הצבור. וגם הם צריכים להטות כתף ולשאת בסבלות העמוד העגול של המלאכות. לשיטתם של בית שמאי אלו שנשארים בבית המדרש ואינם יוצאים לעזור לאחיהם אינם נכנעים לרצון הבורא, ואינם פועלים עם הקדושה. ולפיכך הם אלו שנחשבים כ"הרוגים". ולשיטתם, אדרבא דווקא אלו שיצאו אל הפועלים, ודווקא אלו שאוחזים בחרב הגשמית, הם אלו שדבקים בה' - והם "בני לוי" האמיתיים.

כאשר הירושלמי מתאר: "תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל... ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים" הירושלמי חוזר על דברי משה רבנו "שִׁימוּ אִישׁ חֶרְבּוֹ עַל יָרְכוֹ... וְהָרְגוּ". אלא שבימי משה רבנו - "בני לוי" שהחזיקו בתורה התייחסו אל מי שהחזיקו במלאכות כאל "הרוגים"; ואלו במעשה הזה - בית שמאי שהחזיקו במלאכות התייחסו אל מי שהחזיקו באותה העת בתורה כאל "הרוגים". אולם היסוד הוא אותו היסוד, מי שעושה את מעשיו בלא הכנעה לרצון הבורא נחשב ל"הרוג".

אולם בית הלל סברו שבית שמאי טועים, ולא הגיעה העת שצריך לצאת מבית המדרש. והם סברו שבית שמאי חוזרים על טעותם של בני ישראל במדבר, והם שוב חוזרים ובחרים בצד ה"עגול" שלא מתוך קדושה. - "והיה אותו היום קשה להם לישראל כיום שנעשה בו העגל!".

לימוד זכות

כאשר הרמב"ם בא לפסוק הלכה לגבי ה"גזירה" הזו הוא סותר את עצמו. מצד אחד ידועים דבריו בהלכות תלמוד תורה (פרק ג הלכה י):

"כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובזה את התורה ... ועוד צו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות."

ומצד שני ידועים דברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פרק יג הלכה יב):

"... כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' - והלך ישר - כמו שעשהו הא-להים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני

האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים..."

והדברים קשים. מצד אחד הרמב"ם פוסק "אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות", ומצד שני הוא פוסק שמותר להיות כמו הלויים שעמלים בתורה ומקבלים את פרנסתם מאחרים.

אלא שהרמב"ם עצמו מבאר את דבריו. הרמב"ם מדגיש שהנהגה של הלויים מתאימה לכל מי שהולך " ישר "; וממילא מובן שהנהגה של "אהוב את המלאכה" מתאימה לכל מי שהולך ב" מעגלי צדק". שתי הנהגות, הנהגת בית הלל שאוחזת בקו הישר של התורה והנהגת בית שמאי שאוחזת בקו העגול של המלאכות, שתי הנהגות ראויות ונכונות. וכנגד שתי הנהגות האלו היו שני עמודים בבית המקדש "יָכִין" ו"בַּעַז". יש אנשים "עגולים"!! ויש אנשים "ישרים"!!

בסיכום הדברים נמצאנו למדים, שכאשר אנו מוצאים אירועים אלימים ומזעזעים שתלמידי חכמים נהגו זה כלפי זה, מדובר בשפה מיוחדת של חז"ל, שבאמצעותה הם מלמדים סגוריה על הדמויות השונות שקיימות בעם ישראל. מצד אחד חז"ל מצדיקים את אלו שיצאו לעולם המלאכות - שהרי באותו היום נקבעה ההלכה כבית שמאי (וכן פסק הרמב"ם). ומצד שני הם מצדיקים את מי שנשאר לאחוז בעמוד ה"ישר" ולגביו היציאה לעולם המלאכות קשה "כיום שנעשה בו העגל" (וכן פסק הרמב"ם).

חלק ד: סיפורים

א: תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף לה, עמוד ב. הלל הזקן - על גג בית המדרש

אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפעיך, חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פרקוהו, והרחיצוהו, וסיכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת
